

ՄԵՐ ԴՐԱՅԻՆԵՐԸ

Ե Զ Ի Տ Ի Ն

Ծար. (*)

Դ. - Յեղիակոբ, ՊԱՆՊԱՆՈՒՄԸ ԿՐԹԻՔԻ ԱԶԳԱՅԻՆՈՒԹԵԱՄԲ

Նշխարները չափազանց բժախնդիր են իրենց ազգութեան անարատ եւ անխառնուող մնալուն անոնք չեն ընդունիր իրենց մէջ ո՛ր էլ ազգի ու կրօնքի պատկանող անհատ ի՞նքէ՛ն անկիւ իրենց կրօնքի վարդապետութիւնը ընդունի եւ փափաքի Նշխարի գառնալու, այսպէս նաեւ եւ զխտութենէն կ'արտաքսեն այնպիսին որու համար հաստատուի թէ «սիրային յարաբերութիւններ» ունեցեր է ոչ-եզդիտի անձի մը հետ : Եւ Նշխարները նոյնիսկ կը մերժեն իրենց այն կիները , այն աղջիկները որոնք օտարներէ առեւանգուած , բռնութեան տակ , այլամայ , այդ զեղծման մէջ գտնուած են : Եւ յաճախ լսած եմ Ռուսիա զաղթող Նշխարներէն՝ որ հառաչելով կը պատմէին թէ իրենց Թուրքիա եղած ժամակ Բիւրստան եւ Թուրքիոյ զինանշանով զայս՝ զազունի կ'առեւանգէին իրենց կիներն ու աղջիկները , որոնցմէ շատերը օտարազգի իհնտ ապրելու ստորնութեանը չհանդուրժելով իրենց կեանքին վերջ են տուած , եւ այնպիսիներ որ իրենց արգար վրէժը լուծած են՝ զիրենց առեւանգողին տուել իրենց կեանքին հետ կորուստի մատենելով , Այսու հանդերձ որչափ որ Նշխարները կը մերժեն իրենց առեւանգուած կին ու աղջիկները , սակայն զայրոյթով կը զինուին զանոնք առեւանգողներուն դէմ եւ կ'անցներն ինչ կ'առեւանգեն անոնց վրէժը լուծելու համար :

Յեղային պահպանման եւ օտար ազգութեանց հետ չխառնուելուն համար Նշխարները ունենալով աւանդական անմատչելի օրէնքներ , անոնք սահմանափակուած են նոյն իսկ իրենց ցեղային հատուածներու հետ չխառնուելու , եւ արտ համար իրենց իւրաքանչիւր ցեղային բաժանումէն միայն ամուսնացուներ ընտրելու իրաւունք ունին :

Նշխարները ցեղային բաժանումներ ունին որ կ'անուանեն շնի , փիւր , եւ մըռն (փառաւորեալ , իմաստուն կամ կրօնաւոր , եւ ժողովուրդ կամ հետեւողք) :

Թէ՛ չնի , Թէ՛ փիւր եւ Թէ՛ մըռն ցեղերը ունին իրենց առանձին տոհմեր , որոնք կ'անուանուին ալ-պալ , աթպալներ մասնաւոր բա-

ցառութեամբ , արտօնուած են միայն իրենց ցեղին պատկանող ուրիշ աթպալէ մը ամուսնացուներ ընտրելու :

Շնիս . — Շնիս ցեղերը միշտ կը յարգուին փիւր եւ մըռն Նշխարներէն եւ անոնց ցեղին պատկանող մարդոց ու կիներու ձեռքերը ակնածանօք կը համարենք թուր փիւր ու մըռնները : Շնիսները պարտաւոր են չըջիլ փիւր ու մըռններու մէջ եւ խրատել զանոնք , պատմել , յիշեցնել Նշխարներու այն լաւ օրերուն անցները որ առեւանգութեամբ մինչեւ իրենց ժամանակը կը խօսուէր : Շնիսները իրենց այս պալատին իւր վարձատրութիւն , ամէն ասորի իրենց հետեւող փիւր ու մըռններու նոյն տարուան ընդգերէն տասնամեկը կը ստանան :

Կայ շնիսներու տոհմ մը որ կը կոչուի Շնիսէ-չեխան : Այս տոհմը կը ընկալի Սինար լեւան շրջակայքը , Շանչեխար : Շնիսէ-չեխաններու պատկանելիները եօթ ասորին անգամ մը կը շրջին զաղթող Նշխարներու մէջ , իրենց հետ ունենալով ոսկեծնչ յաղանին , ասորիքը բաժանեն մեռնող շնիսի մը կամ փիւրի մը հետեւողները անոնց ժողովուրդներուն մէջ , կը խրատեն թուր Նշխարները որ սիրով ապրին իրարու հետ , հաւատարիմ մնան իրենց կրօնքին , որպէսզի իրաւունք ունենան Մշախթի-Տառազին պահանջելու իրենց համար խոստացուած տեղը երկնքի մէջ :

Այս տոհմը Շանչալ գաւառին դուռն բնակութիւն հաստատուելու իրաւունք չունի , հոն կը ծնի եւ պէտք է հոն մնան , ոչ ալ իրաւունք ունի իրեն տոհմէն չեղող ուրիշ եզդի շնիսներ տոհմերէ ամուսնացուներ ընտրել : Հակառակ պարագային Նշխարներէ կ'արտաքսուին :

Շնիսէ-չեխան տոհմը ունի ուրիշ առաւելութիւն մը . — որպէս թէ Նշխարները ունին իրենց գրերը , իրենց գիրքը , եւ թէ միայն այդ տոհմը իրաւունք ունի գրելու արուեստը սովորելու ու շարունակել այլաբարձի տեղգի մէջ մինչեւ այսօր ամէն անցները պարունակող գրքեր որ կ'անուանեն «Բիթապէ մազնէն» է նուրբը (Մեծ գրքը լոյսի ճամբուն) :

Շնիսէ-չեխան տոհմին չպատկանող շնիսներն չառտեր յաճախ կը ճանչցուին որպէս «կախարդներ» որոնք օճեր կը կապեն որ ալ անկաւոր ըլլան խայթելու , զկապտով երկու սիրով ստեր իրարմէ կը զատեն , առն եւ կնոջ միջեւ մերձեւորութիւնը անկաւորելի կը դարձնեն ու կը քանդեն ուրիշ կախարդներու «կապտներ» սիրահարութեան , բազմապէս ըլլալու եւ անշողութեան «թուղթ» կ'ընեն (Թէեւ չպէտք է քիտնել , զի կը չգիտեն այլ կը բաւականանան անուրի մուրով լաթ մը կամ թուղթի մը կտոր գծել եւ եռանկիւնաձեւ ծալել) :

(*) Տե՛ս «Անահիտ» , Ա. տարի , Թիւ. 12 :

«Կախարդական» կոչուած այս ձեւակերպութիւնները, զոր մաս մը եղբայր չեխերէ զատ կը գործադրեն նաեւ պարսիկ ու թուրք չեխեր եւ Հայաստանի գիւղացի կարգ մը զանաւաններ,—եւ որոնք զգալով զարք յոսման իրենց վնասակար ետեւանքները կ'ուշիկնան,—կրօնական նախապաշարութիւններով չկաշկանդուած ազատամիտ բնութեանը ինքնին կրնայ գիտնալ անոնց պատճառները, փնտրելով կրօնաքննութեաւ դարաւոր կուրացուցիչ եւ աւաքելիչ ազդեցութեանց մէջ։

Հոս կ'ուզեմ մանրամասնութեամբ ներկայացնել «Կախարդական» ձեւակերպութիւն մը, զոր կը գործադրեն կոլտի կախարդ չեխեր։ Ասոնք օձեր կը հաւաքեն եւ այդ օձերը արկղի մը մէջ տեղաւորելով գիւղէ գիւղ կը շրջին ու այդպէսով դրամ կը չանին։ Եւս այնպիսիներ որ կ'ը պարտին խոշոր օձ մը վրէժի փաթութեամբ, ուրիշ օձ մը քաղով կ'ը վրայ, երբորդ մը ոտքին, մէջքին եւ այսպէս օձերով պայտրուած աշակերտներու թիւը միւս արեւելացիներուս վրայ մեծ ֆոպաւորութիւն կը թողուն եւ մարդկային կտորոգութեան վեր դառնելով՝ հրաշք կամ կախարդութեան կ'անուանենք, մինչդեռ իրականութեան մէջ է որ այդ երեւոյթները ոչ «հրաշագործութիւն» են եւ ոչ «կախարդութիւն» այլ պարզ արհեստ մը։

Այդպիսի համար այս միջոցին դիմողները կը շրջին քարտու տեղեր եւ իրենց երկփանի փայտեղէն օջուութեամբ օձերը ողջ կը բռնեն,—ինչ որ զժուար չէ,—եւ խարտոցներով կամ փողիքի կտորներով կը ջարդեն եւ քանդեն անոնց բոլոր ատամները, ախպէս որ ատամի հետքերը կը կորսուին եւ օձերը խայթելու անկարող կ'ըլլան։ Յետոյ այդ օձերուն ուրիշ տանջանքներ տալով զանոնք իրենց հրամաններուն կը հնազանդեցնեն՝ այսպէս, օրինակի համար, օձին կը հրամայեն արկղին ելլել ու օձը կ'ըլլէ, կը հրամայեն որ դուրսը այն ինչ տեղ դրած կանգնի ու օձը կը կանգնի այնպէս, եւ այսպէս ուրիշ շատ հրամաններ կուտան նոյն իսկ ուսիղ խոշոր օձերուն եւ օձերը կը հնազանդեն։

Ան պէ՛տ ինչպիսի տանջանքներու ռակ կ'ըլլաւ զանազանիցն են օձերը։

Օձերը երկար ժամանակ մը՝ մօտ երեք ամիս՝ առանց ոչինչ ուտելու կը դիմանան, եւ կախարդ չեխերը օգտուելով այս առիթէն զանոնք «կը կրթեն» սապէս ։ Կոչի կողմէն կ'անցընեն՝ լեւապեղայ թեւէ օղակ մը, իսկ ընթանը կ'անցընեն ուրիշ թեւ մը որ վրէ շուրջը զարքերնով սանձի ձեւ կուտան ։ յետոյ մեծ տաքեայ երկու թեւով միեւնոյն սանձը կը միանցընեն պոյի օղակին՝ մարմնոյ երկարութեան համամասնութեամբ ։ այսպէսով օձին անկարելի կ'ըլլայ պոյին կամ դիւին կողմէն դուրս գալ

այս որոգայթէն եւ ստիպուած է այսպէս շրջութեամբ սողակիլ, բայց անգութ «կրթիչներ»ը ստով չբաւականալով վրէ եւ պոյի երկարութեայ օղակներէն ուրիշ թեւերը կ'անցընեն եւ անոնցմէ խոշոր քարեր կը կախեն օձին երկու կողմէն եւ անոր գլուխ քարի մը կամ պակի մը վրայ կը դնեն որ չի կրնար ուտել—ինչպէս պիտի ուտէ, իթէ հող դանար,—եւ այսպէս ան ա՛յլ որ կրնայ շարժիլ, ոչ գալարիլ, ոչ ուտել եւ ոչ սողոսկիլ, որոնցմով պիտի հանգստանար։ Այս դիրքը օձերու ամենամատենին կացութիւնն է, բայց նոյն իսկ այս դրութեան մէջ անոնք չարախնդրով կը դիմանան, որով յետոյ կը հնազանդին դիրենք տանջողներու կամքին։

Նշելու «Կախարդ» չեխերը մասնաւորն են ըլլալով, իրենց այս վարպետութիւնը զաղտնի կը գործադրեն եւ կը ձեւացնեն թէ իրենք օձերը «կապոյ»ով կը յաղթեն ։ Երբ նոր օձ մը բռնեն որ չի հնազանդեր, եւ իթէ ճիշդ վիզը բռնած ըլլալով՝ անմիջապէս խայթէ, կ'առարկեն թէ դեռ իրենց աղօթքներու «գորութիւնը» չէ ազդած ։ աղբիւր ամենակարճ միջոցն է երեք օր օձերը իրենց քով վար դնելը... (*)։

Փիւր.— Փիւրերը կոլտիներու կրօնական արարողութիւնները կը կատարեն, եւ ինչպէս չեխերուն, նոյնպէս եւ ասոնք պաշտօններ, ցեղական իրաւունքն են եւ ժառանգական, կ'ընենք այրերու չափ իրաւունք ունին այդ պաշտօնները կատարելու։

Շեխին եւ փիւրերը կարելի է նկատել որպէս ճշգրիտը արեւապայտութեան եւ կուսպայտութեան ժամանակներուն, կամ որպէս ժամանակակից կրօններու ներկայացուցիչներ։ Ինչպէս մահմետականներու «շեխ» եւ «մուլլա»ները, մովսիսականներու «խախաֆները, կամ քրիստոնեաներու կրօնաւորները, օրինակ՝ «քահանայ» եւ «աքեղագոյ»ները ։ Նշելով կոչիի ներկայացուցիչները «կուսակրօն» չեն ըլլալ։ Հետաքրքրեցայ գիտնալ չեխ եւ փիւրերու տարբերութեանց պատճառը, որոնք ցեղային բաժանումէն զատ անշնայ տարբերութիւն մը ունին իրարմէ ։ ու եւ զոհացուցիչ բացառութիւն չկրցան տալ, միայն Շեխէշեխան տոհմին համար կ'ընեն թէ Նշեխի թաղաւորական ցեղին մնացորդն է։

Փիւրերու մէջ տոհմը կը կոչուի «Փիւրէ ըլլ փիւրան» (քառասուն փիւրերու փիւրը, փիւրապետ)

(*) Յանգի կապիւլու համար Հայաստան գանուղ ձեւադիր գրեթէ մէջ Հայքերն եւ ուրիշ անձնակութեան զուգորդ շատ ար աղօթքներ կան եւ օձը կախարդութեան Տեսուղ քահանայները կը ջնանք օգտուել անոնցմէ, բայց երբեք չեն յարգեր թեմա զորեական միջոցը չգիտնալու համար։

այս սոսմբ աւելի շատ կը յարգուի քան միւս տոմերը :

Փիրերն եւ փերէ չըլ փերանները իրեց հեռուէր մրուտներէն տասանորդ կը ստանան :

Մըուս : — Մըուս ցեղերը Նգիտիններու մեծա՝ մասնութիւնը կը կազմեն : Շեխ ու փերերը՝ իրենց գանձած տասանորդներով ապահովեալ՝ սպրոստանին չեն մտածեր եւ հարստանալու աջ չուին , մինչդեռ մրուտները , ունենալով կրօնական եւ կառավարական սուրբեր , ստիպուած են աշխատիլ . իրենց մէջ կը գտնուին բաւական հարուստներ :

Մրուտները երկու մասի կը բաժնուին . քուրուս եւ դըլլան (ազնուական եւ ռաժմէ) , Թոռուսները աւելի կը յարգուին եւ իրենցմէ կ'ընտրուին Նգիտիններու «քաղաքային» ներկայացուցիչները , պիւզպետ , եւն , Թոռուսները միայն կը համարձակին թոռուսներու ազդիկները իրենց կնոթեան առնելու համար : Ներկայանալ , որովհետեւ անոնց փոխարէն , նոյն իսկ սպեղի մըջամար , կը պահանջուի հոտորով ոչխարներ , տանակներով եղներ , ընտիր նոտրներ , զէնքեր , տնային զարդեր , մինչդեռ խուլամի ազդկան մը , նոյն իսկ ամենագեղեցիկն փոխարէն քանի մը ոչխար եւ հազիւ մէկ երկու եզ կամ հասարակ ձի մը կը պահանջուի :

Ծ . ՍՈՊՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՆԻ ԲԱՐՓԵՐ

Նգիտինները երկրագործութեամբ եւ խաչնարանութեամբ կը պարսպին . ասոնք ձմրան եղանակին ամբողջ ընտանիքով միասին կ'ապրին , գարնան երկու մասը բաժնուելով , կանանց մեծ մասը եւ հովիւները լեռ կը բարձրանան , հոն վրաններու տակ կը հաստատուին եւ ձմեռն համար անասուններու կաթինն ու բանջարեղէններէ ալ եւ ալ տեսելու ուսուլիքներ կը պատարաստեն , կը շինեն զուտ կաթէ՝ եւ կամ բանջարեղէններով համեմուած՝ շատ տեսակ պանիրներ , երկար ժամանակ , մինչեւ ձմեռ դիմացող մածուներ , չոր-թաներ , եւն , կը շինեն նաեւ տեսակ մը պանիր զոր բամբակի թելի մը կ'ապտոթեան կը հատոյեն , եւ զոր կարելի է հանել , քակել առանց կտրելու : Նգիտիններէ զատ այս պանիրը միայն Թուրքիաները կրնան պատրաստել :

Ներկագործները աշխատող , փորձառու եւ հմուտ են իրենց գործին :

Նգիտի կնիները կրնան պատրաստել ընտիր տեսակի գորգեր եւ կապերտներ , բայց հոս ալ աւանդութեամբ իրենց զէմ արգելքներ կան , Գարգի վրայ աշխատելու իրաւունք ունի եղեւտուհին որչափ ասեմ որ ամուսնացած չէ , ամուս-

նանալէ յետոյ անէծք կայ եթէ գորգի աշխատութեան գործականապէս մասնակցի , այլ միայն կրնայ խրատել կամ բացատրել աշխատող կոյս ազդկան :

Նգիտինները նաապետական սովորութիւններով կը կառավարուին . չեխ ու փերերը զապագական խնդրներու չեն մասնակցիր եւ կառավարութեանց առջեւ գիւղը կը ներկայացնեն գիւղացիներու կողմէ ընտրուած մէկը որ իրենց լեզուով ըրալի կ'անուանեն (բառացի Թարգմանութիւնը՝ «ճերմակ-երեսն» , մեծ) , Թէ Թուրքիոյ եւ թէ Ռուսիոյ մէջ Նգիտինները կառավարութեան սուրբերը կը վճարեն իրենց սովորութեանց համաձայն եւ ոչ թէ կառավարական օրէնքներու արամարքած ձեւով (Ռուսիոյ մէջ քիչ մը փոխուած է) : — Իւրաքանչիւր որսպին գիտնալով նոյն տարուան կառավարական սուրբերու քանակը , զայն կը բաժնէ գիւղացւոց տուներու վրայ առաջնակարգութեան համաձայն այսպէս՝ ազգատունները հաշուելով ¹⁾ , տուն որ կ'անուանուի պննդ , ապրուստը զօժարաւ հայթայթողները ²⁾ , ստուն որ կ'անուանուի կուսոնդ , միջակ տները ³⁾ , տուն որ կ'անուանուի իսնեիւհարուստները ⁴⁾ տուն որ կ'անուանուի համփա : Այս բաժանումը ընդէ յետոյ յըսպին գիւղի բոլոր տները «պննդ»ներու կը վերածն եւ կառավարական սուրբը իր համրիչով ու ուրիշ «խելօք»ներու օգնութեամբ «պննդ»ներու կը բաժնէ , որով յետոյ իւրաքանչիւր եղիտի տան բաժինը գիտնալով կը գանձէ եւ կառավարական սուրբերուն կը յանձնէ :

Իւրաքանչիւր եղիտի տունն ունի նաեւ իր որսպին , որ տան վերակացուն է՝ ան չ'աշխատիր , այլ միայն պատուէրներ կուտայ , Յաճախ քանի մը որդւոց հայրը կամ իր մեծ որդին կ'ըլլայ տան որսպին , երբեմն ամենէն ճարպիկ եղբայրը , գործէ հասկցողը , Տան որսպինները միշտ փեսայի պէս հարուած եւ զարգացուած ըլլալու են , հիւրերու առջեւ ազդեցիկ երեւնալու համար :

Հին սովորութեան մըջամտեմտ , եղիտի որսպինները , տարին անգամ մը ձիարշախ մրցում կ'ընեն որ կրտսերներն առօրեայ ձիարշախներէ : Անոնք ունին մասնաւոր ցեղերու պատկանող ձիեր , եւ ինչպէս որ նախանձախնդիր են իրենց ցեղին անխառն մնալուն , այսպէս կ'արգիւն նաեւ իրենց ցեղ ձիերուն խառնուելու եւ ասոր համար զանոնք միշտ կապուած կ'ըլլան . ցեղ ձիերը լինել կ'անուանուին եւ պէտք է որ զաշտ հասաւտող վկայութիւն ունենան իւրաքանչիւր Նգիտի տունը առնուապէս արու եւ էզ երկու քանէ ձիեր ունենալու է՝ էզ ձիերը քիչ կը հեծնեն , իսկ արու ձիերը որսպիններու պտոյտներուն յատկացուած

են, Գեհնէլ կողուած ձիերը փոքր զլուխով, զեղեցիկ ու արտայայտելի դէմքով, կլոր, բաւական բարձր, թեթեւ, արագագլուխ, աշխոյժ եւ զուարթ են։ Աստիճ եթէ կարմրագոյն ըլլան՝ պէտք է որ բաշ ու պոլը սեւ ըլլայ, եթէ ճիւղ մակ-պայտաբիծ՝ պէտք է որ բաշ եւ պոլը կամ բոլորովին սեւ ըլլայ կամ ճերմակով խառնած, եթէ սեւ՝ պէտք է որ կամ անբիծ ըլլայ կամ վերջի երկու սորերուն եւ կամ երեք ոտքի ու ճակտի վրայ ճերմակ նշաններուն նմայ, Նշխոյնները չեն հնծներ այն ձիերը որ ետեւի եւ առջեւի ոտքերուն վրայ հակառակ կողմէ ճերմակ նշաններ ունին, չեն հնծներ նաեւ այս համաձայնութեամբ գոյն չունեցող ձիերը, և Այս ընդունած ձիերով կը կատարուի ձիարշախի մրցումը, և Մրցումը կը մասնակցին (6)

—70 որպիսիք, որոնց կրնան ընկերանալ նաեւ. օտարազգիներ, Մրցումը կ'ըլլայ ընդարձակ դաշտի մը վրայ ուրկէ անցնելու են դետեր եւ առջեւի ոտքերուն վրայ հակառակ կողմէ ձիերը քանի մը անգամ անցնելով այդ ջրերէն կարողութիւնն իրենցին հաւաքել եւ անոնց ամենակարող երեւան գայ։ Նրբալու եւ զառնալու 16—18 ժամու ճամբան անոնք կը լրացնեն 8—10 ժամէն, յաջողողը եւ ամենէն առաջ որոշեալ կէտին վրայ վերադարձողը միւսներէն երկուական ոչխար կը ստանայ, եթէ մէկը աւելի ըլլան միեւնոյն վայրկեանին որոշեալ կէտը հասնողները մէջերին կը բաժնին առաձինն, Այս մրցումն մէջ չյաջողողներէն շատերը նախանշէն կըրտած զնոյալահար կը սպաննեն իրենց ձիերը։

Բազմակտութիւնը թէեւ Նշխոյններուն արգելուած չէ բայց չեն սիրեր, եւ իրենցմէ ընչէր կարելի է թուել երկու կին ունեցող, եւ աւանդ ալ երկրորդ կինն առած են, միայն ստեպուած՝ ամուսնանալով իրենց ազգականի այլերին հետ, երբ տան մէջ դիտ չամուսնացելու ուրիշ երիտասարդ չկայ որ այրիին հետ ամուսնանայ եւ անոր ուրիշի հետ ամուսնանալը արգելի։

Սովորական օրէնք է որ երբ եկելին կնոջ աւուսնին մեռնի, պէտք է ջանալ իր հօր տունը վերադառնալ փախուստով, որմէ յետոյ անոր մեռնող ամուսնոյ կողայրը կամ բարեկամը զայն իր տունէն չհանելու եւ «անպատիւ» չընելու համար եթէ կնուծեան անէն լի, ստին տուրու է այնչափ փոխարինութիւն որչափ տուած էր անոր նախկին ամուսինը, և Նշխոյն ազգական անպատուութիւն է որ այս պարագային չփախչի իր հօր տունը եւ իր երկրորդ գնով չնպաստէ հօրեանական տան ճոխացման. բայց այժմ եւ զխտոհներն ալ սթափած կը հակառակին երբ իրենց ամուսնացուներէն շատ փոխառութիւն

ներ պահանջուի, եւ յաճախ կ'ըլլան այնպիսիներ որ այս պատճառով իրենց ամուսնութեան յետաձգուելուն համար վտառացի իրենց ընտանիքի պատիւը ստնակոխ կ'ընեն ու արտակցի մը յետ կ'անհետանան եւ յետոյ երեւան գալով կ'ամուսնանան։ Այսպէս՝ քանդուիլ կը սկսի կրօնքի գծած պատուէրը որ այնչափ յարթ էր Նշխոյնի համար։ — Եւր որ ոչ կրօնքի եւ ոչ ու եւ զօրութեան ազդեցութիւնը կը կրէ, յաճախ կը բաժնուի փրիք մը եւ չիւրի մը կամ չիւրի մը ու մրուտի մը սրտերուն մէջ, որոնք եզրտի կրօնի օրէնքներով իրարու հետ ամուսնանալու իրաւունք չունին։ ասոնցմէ ալ կ'ըլլան իրարու հետ փախչողներ, սակայն ասոնք ալ չեն կրնար ետ դառնալ եւ ընդունուիլ Նշխոյններին ու կը ստիպուին դիմել այնչափ ազգերու եւ կրօնքներու ուր կարեւոր գտնիլ ներողամտութիւն, իրենցմէ շատեր՝ մասնաւոր ի Ռուսիա՝ Հայկու մէջ կը ձուլուին։

Նշխոյնները իրենց խօսքը կը յարգին, կալելի է հաւատալ անոնց հաւատարմութեան՝ անպաժ մը անոնցմէ խոստում ստանալով, որ թախս կ'անուանեն, Աստիճ անթեր կը վճարեն իրենց փոխառութիւնները, որովհետեւ համոզուած են որ վերջին դատաստանն միծ օրը ամէն մարդիկ իրենց իրաւունքները պիտի ստանան եւ պարտատէրերը կրկինը պիտի վրձարեն, ասոր հակառակ Նշխոյնները չեն վախար եւ մեղք չեն համարիլ գողութիւնը (քրիստոնեաներու ներկայութեան կ'արդարաւան սա փաստով թէ Նշխոյն մը Գրիստոսի գամբին մէջ կը գողցող է, եւ որովհետեւ Գրիստոսի պատճառն է մարդոց մեղքերը գրել ու «զատաստան») օրը ներկայացնել, անի Նշխոյններու գողութիւնները գրել չ'աւանդ։ Այսպէս Նշխոյնները թէեւ յափշտակութեան եւ աւագածութեան անկարող, բայց գողութեան մէջ վարպետ են, եւ հիւր մը գայտեան շնորհիւ միտ ուտելու բազմաթիւ թեմէն զատ, միտ կ'ուտեն երբ կը գողանա ուրիշի կենդանին։

Իրենց հիւրասիրութիւնը ծայրայեղ է, կը բաւէ որ մէկը ներկայանայ որպէս հիւր, եւ նոյն իսկ իրենց թշնամին սեմէն ներս մտնէ ու՝ «ես ինքնութեանդ ճու աղուսութեանդ կը դիմել, ճու հիւրդ եմ, կը խնդրեմ» նախադասութիւնը արտասանէ, եթէ նոյն իսկ իրենց եղբայրը սպաննած ըլլալ, պարտաւոր են ներել, Այսպէս անծանօթ մը, օտարական մը, ճամբորդ մը՝ աներկիւղ, առանց ամենալու, առանց կասկածելու կրնայ մտնել Նշխոյնի տունը եւ յայտնի որ հիւր է եւ եթէ հիւրը հասարակ հաղորատով ու հետեւորան ըլլալ, օրուան կերակուրով, նաեւ սերով, կարագով կերակուրով ճամբու կը զգեն, եթէ զբաժ արուր չեն ընդունիր, իհրաւր

յի դրչա (տան արդիւնաբերումը կը սպասուի) կ'ըսեն, բայց եթէ ուրիշ նուէր մը ըլլայ, սիրով կ'ընդունին: Երբ հիւրը հեծեալ է, ծանօթ կամ անծանօթ, չափազանց յարգանքներ կը շնայեն եւ անոր ո՞վ, ի՞նչ մարդ ըլլալը դիտաւել յետոյ, ինչ որ քաղաքավարութեամբ ու ակնածանօք կը հարցնեն, հաւ մը, դառ մը, ոչխար մը կամ նոյն իսկ երկնի մը կը մորթեն անոր արծաթեթիւ համեմատ ի պատիւ յարգելի հիւրին: Եթէ հիւրը ծանօթ եւ հաղուադէպ մէկն է, կը նուիրեն անոր լաւ ձի մը որուն փոխարէն հիւրը կը վերադարձնէ իր ստացած նուէրը կամ կը փոխարինէ իր հեծած հոծոյզին հետ:

Եզդիւններու մէջ առած է դարձեր ղերկինք, հիւր մը տուր, միտ մը ուտենք, թէեւ այս առածը Հայաստանի բոլոր բնակիչները ունին, իւրաքանչիւրը իր սիրած կերակուրը խնդրելով:

Եզդիւններու հիւրասիրութեան կը պատմուի հետեւեալ սրտայարժ անցքը:

Քիւրտ թողուն մը, եզդիւն հարուստ փերի մը թշնամացած, կը յաջողի կողոխ մը մէջ երկու անգամ վէրք տալով, զանի իր մօրը հետ դերի բռնել ու իր տաւնը տանիլ, եւ իր վրէժը լուծելու համար անոր վէրքերուն մէջ մտնել անցուցած կը սկսի վառել ու զուարճանալ: փերին մայրը անտարբեր եւ անկարեկից դիրքով կը հանդարտութեամբ կը դիտէ իր զաւկին չարատանջ վիճակը, իսկ փերը աննշուելու նշան մը ցոյց չի տար արտաքուստ: Քիւրտը տեսնելով որ իր գործողութիւնը չարչարանքները կ'արհամարհուին եւ անկէ աւելին չկրնալով գտնել՝ սրտնեղած՝ խօսքը եզդիտուհիին ուղղելով կը հարցնէ,

— Գարսի՛րտ կնիկ, ինչպէ՞ս կը դիմանաս սոռանջ լալու եւ կոծելու: Երբ որդիդ այսպէս կը պատմուի:

Եզդիտուհին կը պատասխանէ.

— Ես քարերու չեմ, իմ սիրտս շատ փափուկ է ու իմ աչքերս ո՛չ միայն որդւոյս տանջանքները տեսնելով կ'արտասուեն, այլ ամէն ինքզուրթններու ու թշուառութիւններու հանդէպ առունքը կը վազցնեն: Բայց, եթէ ես Եզդի եմ եւ ամուսինը Աւսալ փերին, քոյրը Ամար փերին, եւ եթէ գիտեմ իմ ցեղիս պատիւը

յարգել, պէտք է որ տոկամ ու գիմանամ քու իմ որդւոյս տուած չարչարանքը տեսնելով. եւ ամօթ կ'ըլլար ինծի, անպարտութիւն մեր ցեղին եթէ ես արտասուէի ու գայի քեզմէ խնդրել որ այն տանջես զայն, որովհետեւ դուն այնքան ստոր եզար որ դանի վիրաւորել է եւ երկուքս գերի բռնելէ յետոյ երբ քու շնորհը տակովն անցուցիր փոխանակ Աստուծոյ հիւրի պէս ընդունելու եւ քու վեհանձնութիւնդ ցոյց տալու, դուն դեռ ուժդ կը բանեցնես մեզի դէմ որ բոլորովին անկարող ենք: — Զէ՛, ես չեմ արտասուեր եւ քեզի պէս անսիրտներէ դիմուելուն չեմ խնդրել եթէ նոյնիսկ իմ բոլոր զաւկներս քու ձեռքդ ինչան ու դուն անոնց իւրաքանչիւրը նոր նոր տանջանքներով մեռնցնես. եւ եթէ ես իմ փղտաւ է, իմ ձեռքերուս ու սրտիս վրայ մեծցած ու իմ կաթովս սնած, անի առանց ցաւի, առանց քեզ աղաչելու պիտի տանի այս բոլորը եւ պիտի մեռնի առանց արաքաւորելու իր եւ իր ցեղին պատիւը:

Քիւրտը, ամօթահար եւ ցտկուտած, իր զոհին կը դառնայ եւ կը հարցնէ.

— Ի՞նչպէս ես հանգիստ եմ. ասկէ աւելի տանջանք կրնա՞ր ըլլալ, կամ եղած է:

Եւ ան կը պատասխանէ.

— Այո՛, կրնայ ըլլալ եւ ես կրնամ ունիմ. — ասկէ երկու տարի առաջ, ձմեռ ժամանակ, ճամբորդ մը լսելով մերտան հիւրասիրութիւնը, ճամբորդելէ յոգնած, կ'ուզէ մեր տունը գալ եւ շաքար մը հանգիստ առնել: ճամբան փոթորկի կը բռնուի եւ կը խեղդուի: — այդ՝ ղէպքը լսելով աւելի տանջուեցայ, աւելի ցաւ դգայի քան կրելով քու ինծի տուած չարչարանքը, քան իմ վէրքերուս մէջ անցուցած վատած մոմերդ որ վէրքերու կը մօրեն եւ իմ մահ կը փութացնեն...

Քիւրտը, առջած է խղճահար, անմիջապէս մոմերը կը հանէ անոր վէրքերէն ու «բարի մարդ» կը մեռնի, որմէ յետոյ պատուով ետ կ'ուզարկէ անոր գերի մայրը:

ՍԲՍԷՆ

(Շարունակելի)

